

Aflezen van metalen ringen bij Kokmeeuwen in Groningen en het Gooi

Klaas van Dijk & Frank Majoor

Iedere vogelaar kent ze wel: de groepen krijssende Kokmeeuwen *Larus ridibundus* die om je heen vliegen als je in een parkje de eenden wat brood voert. Deze Kokmeeuwen lijken echte stadsvogels die zich tegoed doen aan het afval van de mens. Veel vogelaars kijken nauwelijks naar dergelijke stadsmeeuwen. Toch valt er heel wat aan te ontdekken: doordat ze vaak erg mak zijn, kun je ze bijvoorbeeld goed van dichtbij bekijken. In dit artikel zullen wij daar wat over vertellen, vooral aan de hand van resultaten van het aflezen van geringde exemplaren.

Kokmeeuwen komen het hele jaar in Nederland voor. De soort is een talrijke broedvogel in Nederland en aan het begin van de jaren tachtig werd het aantal broedparen op ongeveer 250.000 geschat. Onze broedvogels overwinteren vooral in Zuid-Engeland, België en Frankrijk. De bij ons doortrekkende en overwinterende vogels komen vooral uit het Oostzegebied. Het aantal overwinteraars bedraagt enkele honderdduizenden (Sovon 1987, Speek & Speek 1984).

In veel Europese steden zitten vooral 's winters aanzienlijke aantallen Kokmeeuwen. Deze vogels zijn vaak vrij mak. Al in de jaren dertig was het Duitse en Zwitserse ornithologen opgevallen dat sommige geringde Kokmeeuwen jaarlijks naar hun overwinteringsplaats terugkeerden. Onder de publikaties die hierover verschenen, bevindt zich ook een artikel van Willi Tettenborn (Tettenborn 1947). Ondanks het oorlogsgeweld was hij in staat om met een verrekijker in de winter van 1943/1944 bijna honderd verschillende geringde Kokmeeuwen in Berlijn af te lezen. Ruim dertig hiervan had hij ook al in de winter van 1942/1943 in Berlijn gezien.

Eigenlijk is er sindsdien niet zoveel veranderd. Ook tegenwoordig kun je in een willekeurig parkje een Kokmeeuw met een metalen ring tegenkomen die op enkele meters naast je blijft staan wachten op voer. Het heeft tot het midden van de jaren zeventig geduurd, voordat enkele voge-

laars begonnen met het systematisch aflezen van metalen ringen bij Kokmeeuwen in Nederland. Pioniers waren onder andere Egbert Boekema in Groningen en Eduard Osieck in het Gooi.

De gegevens voor dit artikel zijn gebaseerd op materiaal dat vanaf 1978 is verzameld in de stad Groningen en materiaal dat vanaf 1985 is verzameld in het Gooi. Het doel van ons onderzoek is om inzicht te krijgen in factoren als herkomst, populatieopbouw, plaatstrouw, verblijfsduur en patronen van kopruï. Voor een beschrijving van gebieden en methoden wordt verwezen naar De Beer & Majoor (1986) en Van Dijk (1990). Voordat wij ingaan op de resultaten, zullen wij eerst aandacht besteden aan de manier waarop wij de metalen ringen met zekerheid kunnen aflezen.

De techniek van het aflezen

Alle begin is moeilijk en dit geldt zeker voor het aflezen van metalen ringen! Het aflezen van kleurringen van bijvoorbeeld Brandganzen, Rotganzen en Zilvermeeuwen - soms al moeilijk genoeg - is stukken eenvoudiger dan het goed aflezen van metalen ringen. Zo zal iedereen die wel eens een metalen ring van een dood gevonden vogel goed heeft bekeken, hebben opgemerkt dat de inscriptie helemaal rondom staat. Het ringnummer is dus nooit in één keer te zien, maar moet stap voor stap worden ontcijferd.

Figuur 1. Voorbeelden van enkele veel voorkomende ringtypen bij Kokmeeuwen.

Foto: Klaas van Dijk.

Een Deense gekleurde Kokmeeuw in de stad Groningen, maart 1987.
Foto: Fred Prak.

Om een ring af te lezen worden de meeuwen met voer gelokt. Dit gebeurt meestal in parken met een vijver waar ook eenden zitten. Deze eenden worden vaak door mensen gevoerd en Kokmeeuwen proberen dan ook een graantje mee te pikken. Hierdoor zijn de meeuwen gewend aan mensen en ze blijven rustig staan als je stopt met voeren. Met een kijker of met het blote oog wordt zo'n groep meeuwen afgezocht op geringde individuen. Als die aanwezig zijn, wordt geprobeerd de ring met een telescoop af te lezen. Het is essentieel dat de vogel zo nu en dan even stilstaat, want anders is de inscriptie van de ring niet te ontcijferen. Door het voer op een bepaalde plaats in de groep te gooien is het meestal mogelijk om de vogel of de ring te laten draaien. De ring kan zo van alle kanten worden bekeken.

Voorbeelden van enkele veel voorkomende ringtypen bij Kokmeeuwen.

Foto: Klaas van Dijk.

Het aflezen gaat vooral goed in die perioden, dat veel Kokmeeuwen in de bebouwde kom zitten. Bij nat weer (vooral in de herfst en in het voorjaar) zijn het er meestal maar weinig. Weilanden zijn dan veel aantrekkelijker omdat regenwormen dan erg gemakkelijk zijn te vinden. Daarentegen zitten er bij droog en koud weer veel meer Kokmeeuwen in de stad. Bovendien zijn er met vorst meer mogelijkheden voor het aflezen: dan staan de meeuwen vaak op het ijs te rusten of te poetsen. Het aflezen concentreert zich dan ook in de periode buiten het broedseizoen: ruwweg van juli tot in april. 's Zomers zitten er meestal weinig Kokmeeuwen binnen de bebouwde kom.

De inscriptie van metalen ringen

De inscriptie van een metalen ring bestaat uit een individueel nummer en uit een adres van de ringcentrale die al aangeeft uit welk land de ring afkomstig is (figuur 1). Vrijwel ieder land heeft zijn eigen ringtype, maar er zijn diverse landen waar verscheidene ringtypen voor Kokmeeuwen worden gebruikt. Andere landen (bijvoorbeeld Zweden en Denemarken) gebruiken ringen die erg op elkaar lijken.

Het individuele nummer bestaat uit cijfers of uit allerlei combinaties van cijfers en letters, al dan niet met punten of streepjes ertussen. Afhankelijk van het land kan het adres bovenaan of onderaan de ring staan. Ook kan bij sommige landen een deel van de tekst dwars op de ring staan. Om een metalen ring met succes te kunnen ontcijferen, is het belangrijk om een goede kennis te hebben van al deze mogelijkheden.

Zo is de meest gebruikte Nederlandse ring (de 7 mm ring) relatief groot en heeft als adres VOGEL-TREKSTATION ARNHEM HOLLAND en een individueel nummer van zeven cijfers. Het nummer begint altijd met een 3 en heeft een klein puntje tussen respectievelijk het eerste en tweede cijfer en het vierde en vijfde cijfer. Een Litouwse ring is ook vrij groot, heeft MUSEUM ZOOL KAUNAS LITUANIA als adres en een nummer van zes cijfers.

Ringen uit België zijn lastiger, onder andere omdat er drie verschillende typen in omloop zijn. Daarnaast is het meest gebruikte type ook nog eens veel kleiner dan een Nederlandse ring. De meest gebruikte Belgische ring heeft als opschrift MUSEUM SC. NAT. BRUXELLES 4 en een nummer dat begint met een cijfer, gevolgd door de letter T en drie, vier of vijf cijfers.

Erg lastig afleesbaar kunnen verschillende Oosteuropese ringen zijn, met name die uit Tsjechië, Letland en Estland. Bij dergelijke ringen lijken sommige cijfers dikwijls erg op elkaar. Bovendien is het nummer vaak scheef, ondiep of onregelmatig ingeslagen, waardoor het erg moeilijk kan zijn om te zien welk cijfer of letter er precies staat. Ook zijn sommige ringen zo sterk versleten, dat de inscriptie slechts met veel moeite (deels) nog is te ontcijferen.

Andere veldkenmerken

Daarnaast worden van iedere geringde meeuw een aantal gegevens genoteerd die men kan gebruiken als de vogel later weer wordt gezien en als controle op de juistheid van de aflezing. Het zijn de volgende kenmerken:

- leeftijd. Tot 31 december worden de jongen die in dat jaar zijn geboren, genoteerd als eerste kalenderjaar (1kj) vogels. Vanaf 1 januari worden ze als 2kj opgeschreven. In de loop van de zomer verdwijnt door de rui het onderscheid tussen jongen van ruim een jaar oud en volwassen (adulte) vogels. In het veld zijn ze dan niet of nauwelijks meer van elkaar te onderscheiden. In de loop van de herfst wordt de leeftijd van adulte vogels dan ook genoteerd als ouder dan 1kj (na 1kj) en na 1 januari als ouder dan 2kj (na 2kj).
- positie van de ring. De metalen ring zit: (a) links of rechts, (b) aan het loopbeen of boven het loopbeen en (c) is al dan niet ondersteboven aangelegd.
- eventuele bijzonderheden als de aanwezigheid van kleurringen, slijtage van de ring, mank lopen of een afwijkend verenkleed.
- koptekening. In het voorjaar is er een grote individuele variatie in de kopkaprui. In Het Gooi worden sinds 1986 ook aantekeningen over de koprui gemaakt.

Al met al zal het duidelijk zijn dat het niet eenvoudig is om metalen ringen bij Kokmeeuwen volledig en juist af te lezen. Wij zijn beiden geruime tijd bezig geweest om de ervaring op te bouwen die nodig is om de ringen steeds met 100% zekerheid af te lezen. Ook nu gebeurt het nog regelmatig dat wij een ring slechts gedeeltelijk kunnen aflezen, omdat de vogel niet wil draaien of op een gegeven moment wegvliegt. Alleen volledige aflezingen worden gemeld aan de Nederlandse Ringcentrale in Heteren (adres: de Nederlandse Ringcentrale, postbus 40, 6666 ZG Heteren). Onvolledige nummers of niet met 100% zekerheid afgelezen ringen worden nooit aan de ringcentrale gemeld.

Herkomst

Tabel 1 geeft een overzicht van de aantallen en de herkomst van de geringde Kokmeeuwen die in Groningen en in het Gooi zijn gezien. In totaal zijn ruim 2300 verschillende ringen uit 18 landen afgelezen. Maximale aantallen per land die in één seizoen, lopend van 1 juli tot 30 juni, zijn afgelezen, staan vermeld in tabel 2. De seizoensmaxima bedragen 433 voor het Gooi (seizoen 1986/1987) en 227 voor Groningen (1989/1990). Kokmeeuwen uit de noordelijk gelegen landen waren vaak als nestjong geringd. Veel Duitse en Deense vogels waren buiten het broedseizoen gevangen. Deze vogels zijn waarschijnlijk voor een aanzienlijk deel niet in Duitsland of Denemarken geboren. Kokmeeuwen uit landen ten westen of ten zuiden van Nederland waren bijna allemaal buiten het broedseizoen gevangen. Er werden twee in Engeland geboren vogels gezien: één in Groningen en één in het Gooi. Opvallend was, dat beide vogels in juni 1988 in de zelfde kolonie aan de Engelse oostkust waren geringd en beide in maart 1990 werden afgelezen.

De meest oostelijke vogel was in mei 1989 aan de noordoostkant van het Ladogameer geringd

herkomst	Groningen	het Gooi
IJsland	1	-
Noorwegen	11	7
Denemarken	83	45
Zweden	34	18
Finland	91	71
Rusland	-	1
Estland	143	103
Letland	41	29
Litouwen	155	134
Polen	27	28
Tsjechië	6	4
Duitsland	113	49
Nederland	180	764
België	52	79
Engeland	45	29
Frankrijk	1	-
Zwitserland	1	-
Italië	1	-
totaal	985	1361

Tabel 1. Aantallen geringde Kokmeeuwen afgelezen in de stad Groningen (periode 1978-1994) en in het Gooi (periode 1984-1994).

en werd in maart 1992 in Hilversum gezien (afstand 1960 km). De meest noordelijke vogels kwamen uit Midden-Finland. Verscheidene nestjongen uit de omgeving van Ii (langs de Botnische Golf, noordelijk van Oulu) werden in Groningen (afstand 1710 km) en in het Gooi gezien (afstand 1850 km). Een nestjong uit IJsland werd als meest westelijke vogel door Tseard Hiemstra in december 1981 in Groningen afgelezen. Deze vogel is één van de weinige IJslandse Kokmeeuwen die in Nederland werd teruggemeld. De meest zuidelijke Kokmeeuw kwam uit Italië. Deze vogel werd in Groningen afgelezen (afstand 950 km) en was in januari 1981 bij Venetië geringd. In het Gooi werd in oktober 1986 een Litouwse Kokmeeuw afgelezen (geringd als nestjong in juni 1986), die in augustus 1987 in de Baai van Arcachon in Zuidwest-Frankrijk dood werd gevonden (afstand 2230 km tussen Litouwen en Arcachon).

herkomst	Groningen	het Gooi
Noorwegen	4	3
Denemarken	31	16
Zweden	9	9
Finland	18	17
Estland	32	24
Letland	13	9
Litouwen	44	32
Polen	6	8
Tsjechië	3	2
Duitsland	48	14
Nederland	57	327
België	11	20
Engeland	10	7

Tabel 2. Maximaal aantal afgelezen geringde Kokmeeuwen per seizoen in Groningen en in het Gooi.

Leeftijd

In het Gooi werden vier Kokmeeuwen gezien die meer dan twintig jaar geleden waren geringd. De oudste was in juni 1968 als nestjong bij de Vinkeveense Plassen geringd en werd 26 jaar en 7 maanden na de ringdatum gezien. De op één na oudste vogel was in juni 1967 bij het Engure Meer in Letland geringd en werd in maart 1992 in Hilversum gezien, 24 jaar en 9 maanden na de ringdatum. Een andere vogel werd 23 jaar en 11 maanden na de ringdatum gezien. Deze Kokmeeuw was als adulte vogel geringd in Huizen en was al 25½ jaar of ouder.

De oudste Groningse Kokmeeuw werd 19 jaar en 9 maanden na de ringdatum in de stad gezien. De vogel was als nestjong in juni 1972 in Finland geringd. Daarna volgen twee die respectievelijk 18 jaar en 6 maanden en 17 jaar en 8 maanden na de ringdatum zijn gezien. De laatste hiervan was als adulte vogel in een park in Kiel geringd en zeker 19½ jaar of ouder.

Verschillen tussen Groningen en het Gooi

Het hoge aandeel Nederlandse ringen in het Gooi (56%) weerspiegelt de ringactiviteiten ter plaatse: tussen 1968 en 1985 zijn er, hoofdzakelijk buiten het broedseizoen, meer dan 20.000 Kokmeeuwen geringd. Achttien hiervan zijn ook in Groningen gezien. Verder zijn de Groningse vogels met een Nederlandse ring vooral plaatselijke broedvogels die op het nest waren gevangen.

In zeven seizoenen (1986/1987 tot en met 1992/1993) is zowel in Groningen als in het Gooi intensief naar geringde meeuwen gekeken. In deze periode zijn slechts vier vogels zowel in Groningen als in het Gooi afgelezen: één uit Zweden, één uit Engeland en twee meeuwen die ook in het Gooi waren geringd. Dit wijst erop, dat er maar zeer weinig uitwisseling is tussen Groningen en het Gooi.

Tabel 3 geeft een overzicht van de gemiddelde aantallen en percentages buitenlandse ringen die in deze zeven seizoenen zijn afgelezen. In Groningen werden toen gemiddeld 147 buiten-

landse ringen gezien (uitersten 123 en 170) en in het Gooi 96 (met uitersten van 82 en 118). In Groningen werden dubbel zo veel Deense, Duitse en Zweedse ringen afgelezen: 33% tegenover 18% in het Gooi. Daarentegen werden in het Gooi juist veel meer Belgische ringen gezien. Het aandeel ringen uit Estland, Letland en Litouwen verschilde nauwelijks: 47% in Groningen tegenover 45% in het Gooi.

Een gemiddeld seizoen van juni tot en met juni:

nazomer & herfst

Globaal zijn er in de nazomer twee trekgolven van Kokmeeuwen uit het Oostzeegebied te onderscheiden. De eerste trek golf arriveert vanaf midden juli en bestaat naast veel jongen uit broedvogels die in Nederland hun slagpenrui voltooien. De tweede trek golf komt vanaf eind oktober en bestaat uit vogels die deze rui in het Oostzeegebied hebben voltooid. De plaatselijke broedvogels en hun jongen verdwijnen geleidelijk in de loop van de herfst. Na begin november zijn ze bijna allemaal verdwenen. Wel is in de nazomer en in de herfst het aantal Kokmeeuwen in de bebouwde kom sterk afhankelijk van het weer. Bij nat en vochtig weer zitten er weinig, bij aanhoudende droogte zitten er meestal veel meer. In sommige jaren kunnen de eerste broedvogels uit het Oostzeegebied al eind juni opduiken. Op 29 juni 1988 werden in het Gooi twee Kokmeeuwen afgelezen die waarschijnlijk in het Oostzeegebied broeden: een Deense vogel geringd in maart 1983 in Kopenhagen en op 29 april 1988 daar ook gezien en een Kokmeeuw uit Letland die in juni 1981 als nestjong was geringd. Het eerste nestjong uit Litouwen werd op 20 juli in het Gooi gezien. In Groningen zijn pas uitgevlogen nestjongen uit Litouwen gezien vanaf 16 juli, uit Estland en Denemarken vanaf 17 juli en uit Finland vanaf 24 juli. Ook werd in Groningen op 17 juli 1990 een adulte Kokmeeuw afgelezen die zeven dagen eerder in Malmö (Zweden) was geringd.

Een deel van deze vroege trekvogels wordt de hele winter door gezien en bestaat uit de vaste winterpopulatie. Een ander deel wordt nooit weer gezien en trekt vermoedelijk door naar het zuiden. Het zelfde geldt voor de vogels die met de tweede trek golf arriveren. Een leuk voorbeeld van een Kokmeeuw die de relatie tussen Groningen en het Gooi weergeeft, is een vogel die op 11 december 1984 als 1kj in Kortenhoef werd geringd. In de jaren erna werd de vogel iedere winter in het Gooi afgelezen. Twee maal werd deze meeuw ook op doortrek in Groningen afgelezen: op 6 oktober 1991 en op 5 november 1994.

winter

In zachte winters is het beeld vrij stabiel. Tussen half december en half februari zit een relatief vaste winterpopulatie in de bebouwde kom. In het Gooi en in Groningen worden de hele winter door enkele plaatselijke broedvogels gezien. Rondzwervende trekvogels kunnen ook dan op ieder moment opduiken, bijvoorbeeld een Engelse vogel die als na 2kj op 25 december 1992 in

herkomst	Groningen		het Gooi	
	N	%	N	%
Noorwegen	2	1,1%	2	1,8%
Denemarken	18	12,1%	7	7,3%
Zweden	6	3,9%	2	2,4%
Finland	15	10,5%	10	10,5%
Estland	23	15,6%	16	17,2%
Letland	8	5,7%	4	4,3%
Litouwen	31	20,7%	23	23,7%
Polen	4	2,9%	6	6,0%
Duitsland	24	16,6%	8	8,4%
België	8	5,4%	14	14,9%
Engeland	6	4,2%	3	3,0%
rest	2	1,4%	1	0,6%
totaal	147		96	

Tabel 3. Vergelijking van de herkomst van buitenlandse ringen, gebaseerd op gemiddelden (N) uit zeven seizoenen (1986/1987 tot en met 1992/1993).

Eerste kalenderjaar (lkj) Kokmeeuw, herkenbaar aan donkere bovenvleugeldekenen en zwarte eindband van de staart, IJmuiden, augustus 1970. Foto: Frits van Daalen.

Ipswich was geringd en op 12 januari 1993 in Groningen werd afgelezen. In strenge winters kan de situatie veranderen. Dit wordt voor de winter 1986/1987 in een volgend hoofdstukje beschreven.

voorjaar en zomer

In de loop van februari en maart komen de plaatselijke broedvogels langzaam aan terug. Veel van de plaatselijke broedvogels hebben in België, Engeland of Frankrijk overwinterd. Een voorbeeld is een Kokmeeuw die als kuiken in juni 1976 in het Hilversumse Waschmeer werd geringd en op 27 januari 1980 werd afgelezen in

Voorde, Oost-Vlaanderen. In het voorjaar en in de zomer van 1988-1990 werd deze vogel regelmatig in het Gooi gezien.

Gelijktijdig met de aankomst van deze plaatselijke broedvogels verdwijnen de overwinteraars geleidelijk naar hun broedgebieden in de landen rondom de Oostzee. Sommige wintergasten trekken vermoedelijk in één ruk van Nederland naar Denemarken. Een vaste wintergast zat op 3 maart 1994 's avonds om vijf uur nog in Bussum en werd op 5 maart 1994 om 10 uur 's ochtends in Kopenhagen gezien. Daarnaast maken in het voorjaar ook meer noordelijke broedvogels een korte stop in Nederland, zoals bijvoorbeeld een

Adulte Kokmeeuw in winterkleed, Oosterland, Zeeland, 27 september 1985.

Foto: Henk Harmsen.

gekleuringde Kokmeeuw uit Kopenhagen. Deze vogel werd op 13 januari 1989 afgelezen bij Boulogne (Frankrijk) en op 18 maart 1989 in Hilversum gezien. Vervolgens werd de zelfde vogel opnieuw afgelezen op 30 maart 1989 in Motala in Zweden.

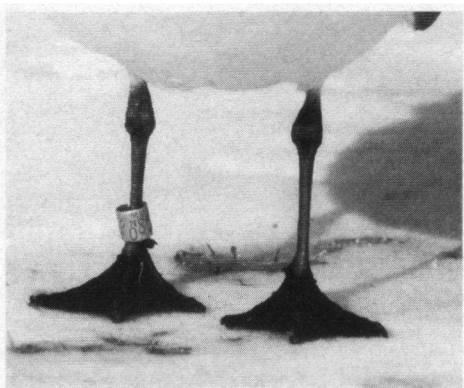
Na half april zijn praktisch alle trekvogels naar het Oostzeegebied teruggekeerd. In de stad blijven naast plaatselijke broedvogels vooral de 2kj vogels achter. Deze broeden nog niet en sommige overzomeren vermoedelijk in Nederland. Er zijn drie mei-waarnemingen van 2kjvogels, als nestjong in de Baltische staten geringd, die hierop wijzen. In het Gooi werd op 13 mei een dergelijke meeuw uit Litouwen afgelezen en op 25 mei één uit Letland; in Groningen werd een soortgelijke vogel uit Estland op 23 en 26 mei gezien.

Plaatstrouw

De sterke plaatstrouw bij Kokmeeuwen is een opvallend fenomeen. Tabel 4 geeft een overzicht van de meeuwen uit Groningen die één of meer seizoenen later weer zijn teruggezien. Voor een gemiddeld seizoen geldt dat 47% van de vogels één of meer seizoenen later nog een keer in de stad zijn gezien. Voor meeuwen die al twee seizoenen in Groningen zijn gezien, geldt dat bijna 70% ook voor een derde seizoen naar de stad te-

seizoen	N	T	%
1985/1986	51	28	54%
1986/1987	187	67	36%
1987/1988	219	100	46%
1988/1989	165	97	59%
1989/1990	227	109	48%
1990/1991	194	90	46%
1991/1992	177	72	41%

Tabel 4. Terugkeerpercentages van Kokmeeuwen uit Groningen. N is het aantal afgelezen ringen per seizoen; T is het aantal ringen uit dit seizoen die één of meer seizoenen later in Groningen zijn teruggezien.

Een Noorse Kokmeeuw in de stad Groningen, maart 1987. Deze vogel werd in juni 1978 als nestjong bij Oslo geringd en overwinterde tien achtereenvolgende jaren steeds in het zelfde park in Groningen.

Foto: Fred Prak.

rugkeert. Voor het Gooi liggen de terugkeerpercentages in de zelfde orde van grootte.

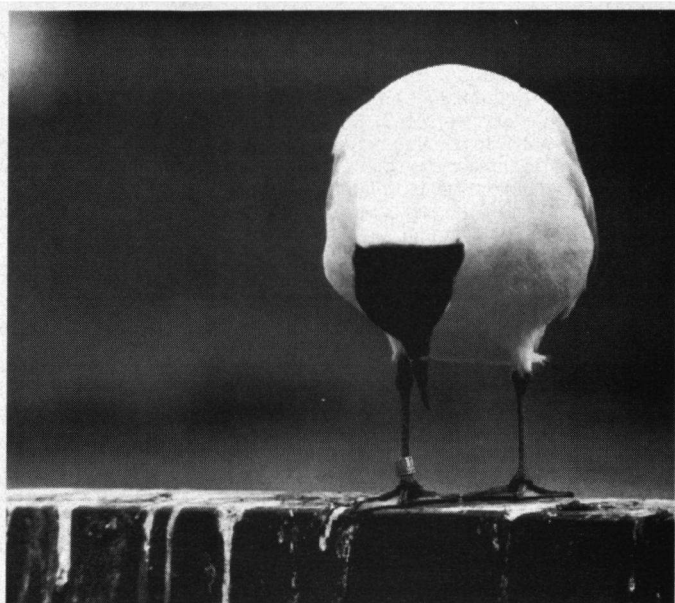
Er zijn veel voorbeelden van vogels die jaren achter elkaar naar het zelfde parkje terugkeren. De recordhouder is al vijftien seizoenen gezien. Van 1975/1976 tot en met 1979/1980 en jaarlijks vanaf 1984/1985 zat deze vogel 's winters bijna altijd bij een vijver in Laren. Vermoedelijk zat de vogel er ook in de tussenliggende winters, maar toen keek niemand naar geringde Kokmeeuwen. Een Estlandse meeuw is in twaalf achtereenvolgende winterseizoenen in Groningen gezien. De vogel was in 1979 in Estland geboren en keerde ieder jaar terug naar zijn eigen plekje in het Noorderplantsoen. Na maart 1991 is de vogel niet meer teruggezien en het is waarschijnlijk dat de vogel dood is. Niet alleen wintergasten maar ook broedvogels kunnen een aanzienlijke mate van plaatstrouw aan bepaalde gebieden vertonen. In het Gooi en in Groningen zijn verschillende voorbeelden van plaatselijke broedvogels die al jaren in voor- en najaar op een vaste plek in de stad zitten.

Recordhouder in plaatstrouw is de Kokmeeuw die vijftien seizoenen bijna altijd in het park van de Brink bij De Coeswaerde in Laren N.-H. verbleef.

Foto: Jaap Taapken.

Een Engelse Kokmeeuw in de stad Groningen, 18 maart 1992. Deze vogel werd in februari 1989 in het Sint James Park in Londen geringd en is alleen in maart 1992 op doortrek in Groningen gezien. Foto: Theo Bakker.

Veel andere Kokmeeuwen worden maar één seizoen gezien. Relatief vaak zijn dit vogels die maar één keer worden gezien en vermoedelijk kort (één dag tot enkele weken) in de stad pleisteren. Deels zijn dit doortrekkers, zoals bijvoorbeeld een groot deel van de in België en in Engeland geringde vogels. Het is moeilijk om er achter te komen of deze doortrekkers ook in andere jaren in de stad pleisteren. De waarneemkans voor zulke vogels is relatief klein, maar er zijn enkele voorbeelden van vogels die ieder jaar de stad kort bezoeken.

Daarnaast worden er Kokmeeuwen gezien, die het best kunnen worden gekarakteriseerd als rondzwervers die op ieder willekeurig moment op kunnen duiken. Voorbeelden uit zachte winters zijn:

- 2Kj, van gekleurde ring voorzien op 5 maart 1987 in Kopenhagen, daar ook op 6 april. Afgelezen op 9 november 1987 in Groningen, op 13 november in Delfzijl en vanaf 3 december weer regelmatig in Kopenhagen.
- als na 2Kj geringd (gekleurde ring) op 5 januari 1985 in Kopenhagen, tot en met 1 januari 1988 daar regelmatig gezien. Op 9 januari 1988 in Groningen, op 12 februari in Den Haag en van

af november 1988 weer regelmatig in Kopenhagen.

- als na 2Kj geringd 11 juli 1989 in Gloucester (Engeland), afgelezen 16 november 1989 in Groningen.

Al met al lijkt het er sterk op dat Groningen en het Gooi buiten het broedseizoen overwegend worden bevolkt door een vaste populatie Kokmeeuwen. Rondzwervende vogels kunnen op ieder willekeurig moment opduiken, terwijl doortrekkers vooral in het voor- en najaar worden gezien. Deze rondzwervende vogels en doortrekkers beïnvloeden in sterke mate de terugkeerpercentages. Hoe intensiever wordt gekeken, hoe meer éénmalige vogels namelijk worden afgelezen.

De strenge winter van 1986/1987

Het bovenstaande beeld geldt voor normale winters, maar in strenge winters kan de situatie veranderen. Onder invloed van strenge vorst in Noordwest-Europa kan er namelijk een aanzienlijke influx optreden van watervogels die normaliter in het Oostzeegebied blijven overwinteren. Voor de Kokmeeuw geldt dit verschijnsel ook en de situatie is het best gedocumenteerd voor de winter van 1986/1987.

Frank Majoor bezig met geringde Kokmeeuwen in het Gooi af te lezen bij de Riolwaterzuivering (RWZI) in Hilversum. Foto: Mark Muusse.

Zo werden in 1986/1987 opvallend veel Kokmeeuwen uit Denemarken en West-Duitsland gezien. In Groningen werden 31 Deense vogels gezien en in het Gooi zestien, voor beide plekken de hoogste aantallen die ooit werden gezien. Maar liefst 32 bleken gekleurringde vogels uit Kopenhagen te zijn. Tien van deze Kokmeeuwen zaten tussen half december en begin januari nog in Kopenhagen (tabel 5). Ook bij Delfzijl werd op 31 januari 1987 een Kokmeeuw afgelezen die op 28 januari nog in Kopenhagen zat. In alle andere winters zijn er slechts twee gekleurringde vogels gezien die na november nog in Kopenhagen zaten.

kleurring	laatste datum in Kopenhagen	eerste datum in Nederland
wit E9A	17-12-86	09-03-87
wit CRC	18-12-86	28-01-87
wit 2E9	20-12-86	10-02-87
wit TK1	24-12-86	10-01-87
blauw VFR	24-12-86	17-01-87
wit V30	26-12-86	31-01-87
wit H11	27-12-86	10-02-87
wit CTH	28-12-86	17-01-87
wit V9P	10-01-87	16-01-87
wit TOP	10-01-87	25-01-87

Tabel 5. Lijst van de gekleurringde Kokmeeuwen die in 1986/1987 na half december nog in Kopenhagen zaten en later in deze winter in Groningen of in het Gooi werden afgelezen.

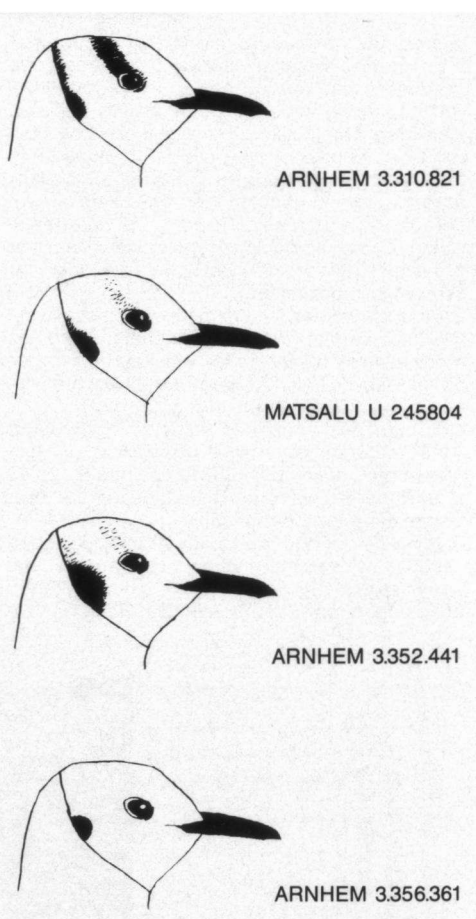
Geen van de tien vogels uit tabel 5 zijn later weer in Nederland gezien: acht zijn weer in Kopenhagen gezien en twee zijn nooit meer ergens gezien. Acht andere vogels werden in andere winters wel weer in Nederland teruggezien: een terugkeerpercentage van 25%. In de jaren na 1986/1987 werden veel minder gekleurringde Kokmeeuwen uit Kopenhagen gezien, namelijk gemiddeld acht in Groningen en drie in het Gooi. Wel lagen de terugkeerpercentages flink hoger: gemiddeld 62% met uitersten van 47% en 75%. Ook bij Duitse vogels waren dergelijke verschillen aanwezig. In 1986/1987 werden 47 Westduitse ringen in Groningen afgelezen en dertien in het Gooi. Op één na waren deze als niet-broedvogel in Sleeswijk-Holstein geringd. In de zes seizoenen erna werden gemiddeld slechts 20 Westduitse ringen in Groningen en zes in het Gooi gezien. Van de Groningse vogels uit 1986/1987 werden 21 (45%) in een later seizoen teruggezien, tegenover gemiddeld 61% uit de latere jaren.

De hoge aantallen ringen uit Denemarken en Noord-Duitsland, de trekbewegingen van Kopenhagen naar Nederland en de verschillen in terugkeerpercentages maken duidelijk, dat er in 1986/1987 een aanzienlijke influx moet zijn geweest van Deense en Noordduitse Kokmeeuwen. Normaal overwinteren deze vogels hoofdzakelijk in Noord-Duitsland en in Denemarken, maar onder invloed van streng winterweer zijn ze tijdelijk naar Nederland uitgeweken.

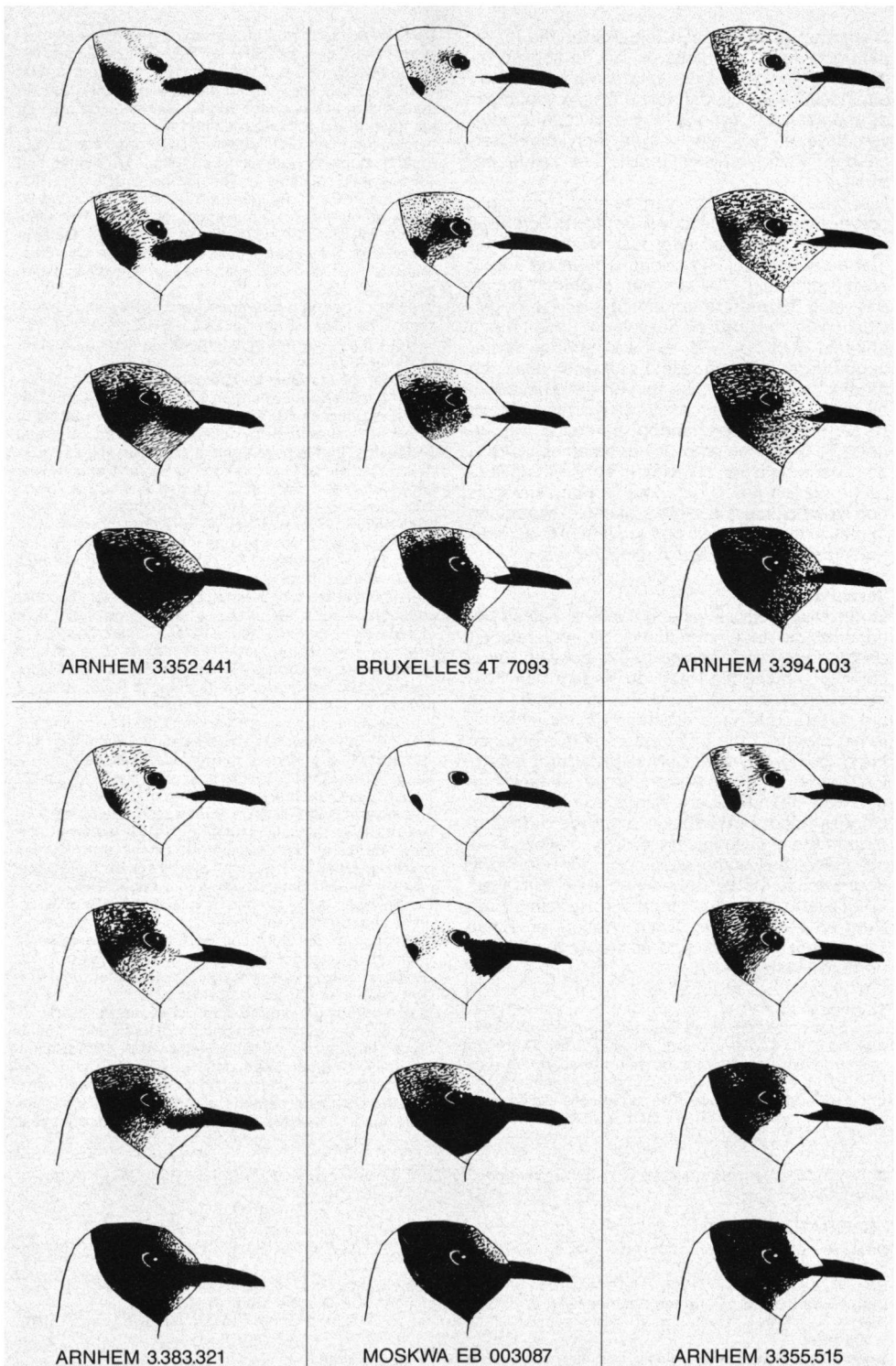
Kopkaprui in het voorjaar

Kokmeeuwen ruilen in het voorjaar de kopveren en een deel van de lichaamsveren. In het winterkleed is de kop voor het grootste deel wit, terwijl na de voorjaarsrui de kop bij adulte vogels volledig donkerbruin is. Vanaf 1986 wordt in het Gooi bij elke waarneming van een geringde Kokmeeuw het percentage zwart van de kop genoteerd. Daarnaast zijn vanaf 1990 tekeningen van de kopkap gemaakt. Omdat veel geringde vogels jaarlijks terugkeren, is veel materiaal verzameld over de individuele variatie in rui en in de tekening van de kop.

Zo zijn er al in het winterkleed verschillen in de hoeveelheid zwart op de kop. Figuur 2 laat een aantal voorbeelden hiervan zien. Sommige Kokmeeuwen hebben alleen bij de oorstreek een zwart vlekje, andere vogels hebben één of twee min of meer duidelijke banden over de kop lopen. Deze verschillen zijn individueel bepaald: jaarlijks terugkerende vogels hebben altijd het zelfde type winterkleed.

Figuur 2. Voorbeelden van verschillen in koptekening bij Kokmeeuwen in het winterkleed. De koptekening in het winterkleed is van jaar op jaar hetzelfde bij de gevoigde individuen. Tekeningen: Frank Majoor.

Figuur 3. Het patroon van de kopkaprui in het voorjaar, geïllustreerd aan ruststadia bij zes individueel herkenbare Kokmeeuwen. De tekeningen zijn gebaseerd op veldschetsen van verschillende ruststadia die tussen winter- en zomerkleed in liggen. Deze patronen van kopkaprui zijn bij de gevolgde individuen van jaar op jaar identiek.

Tekeningen: Frank Majoor.

Daarnaast is er een aanzienlijke variatie in het patroon van de voorjaarsrui van de kopkap (figuur 3). Alle voorbeelden uit deze figuur krijgen uiteindelijk een volledig donkerbruine kop, maar de manier waarop deze rui plaatsvindt, is sterk verschillend. Ook hier volgen individueel herkenbare Kokmeeuwen jaarlijks het zelfde patroon.

Niet alleen het patroon van de kopkaprui maar ook de timing is individueel bepaald. Sommige individuen beginnen ieder jaar al in december met de koprui. Bij deze vogels duurt de koprui enkele maanden. De meesten beginnen echter pas eind februari met de koprui. Het begintijdstip van de koprui bij deze vogels wordt mede bepaald door het weer. Na een strenge winter begint de koprui gemiddeld een week later dan na een zachte winter. De rui van de kopkap kan bij late vogels binnen enkele weken zijn voltooid. Bij 2kj-Kokmeeuwen verloopt de koprui wat anders. Zo beginnen ze over het algemeen pas in de tweede helft van maart of in april met de koprui. In mei en juni is een deel van de 2kj-vogels nog steeds (deels) in winterkleed. Het is nog niet duidelijk of deze vogels pas erg laat of misschien helemaal geen donkere kopkap krijgen.

Verantwoording

In dit artikel hebben wij een aantal aspecten behandeld, die naar voren komen uit het jarenlang bestuderen van geringde Kokmeeuwen. Veel dank is verschuldigd aan de ringers van Kokmeeuwen en aan de verschillende ringcentrales die de terugmeldingen steeds hebben verwerkt. In het bijzonder Kjeld Pedersen uit Kopenhagen heeft door zijn intensief kleurringprogramma veel toegevoegd aan de kennis over de bewegingen van Kokmeeuwen. Alle aflezingen in Het Gooi zijn door Frank Majoor uitgevoerd. In Groningen zijn in de loop der tijd diverse aflezers actief geweest. De meeste ringen zijn afgelezen door Eric-Jan Alblas, Egbert Boekema, Klaas van Dijk, Tseard Hiemstra, Henk van Huffelen, Fred Prak en Lex Tervelde. Emiel Wolters en Rinse Wassenaar gaven nuttige aanwijzingen bij een eerdere versie.

Summary

This paper presents some data on the origin of Black-headed Gulls *Larus ridibundus* (BHG) in two Dutch urban areas during the non-breeding season. All data were gathered by frequently reading metal rings with binoculars and a telescope. The study sites are situated in the northern part of the Netherlands (Groningen,

53°13'N/ 06°34'E) and in the central part of the Netherlands (Het Gooi, 52°13'N/ 05°11'E). In Groningen the study was carried out between 1977-1994 and in Het Gooi the study was carried out between 1984-1994. In the last part of this paper, some information on pre-nuptial head moult will be presented as well.

In total, more than 2300 different BHG-rings from 18 European countries were identified, 985 in Groningen and 1361 in Het Gooi (table 1). The number of different BHG-rings identified in one season (between 1 July and 30 June) amounted to a maximum of 433 in Het Gooi (1986/1987) and 227 in Groningen (1989/1990). Data on the maximum number of different BHG-rings from different countries identified in one season are presented in table 2.

BHG from northern countries were mainly ringed as a chick. The large number of Dutch BHG-rings observed in Het Gooi is caused by a large-scale ringing program in 1968-1985. Table 3 presents a comparison of the annual average numbers and percentages of foreign BHG-rings identified in Groningen and Het Gooi, based on the seven successive seasons (1986/1987 - 1992/1993) when both sites were extensively checked on metal BHG-rings. In these seven years, only four ringed BHGs (two ringed in Het Gooi and one in England and in Sweden) were seen both in Groningen and in Het Gooi. Most foreign BHGs were ringed in the three Baltic countries, 45% in Het Gooi and 47% in Groningen.

Site-fidelity is an obvious phenomena of urban BHGs. Table 4 presents data on the return rate of ringed BHGs in Groningen from seven consecutive seasons. N means the number of different BHG-rings identified that season, T means the number of BHG-rings of that year identified one or more seasons later in Groningen. On average, 47% of all ringed BHGs returned one or more seasons later to Groningen. Ringed BHGs which were seen at least two seasons in Groningen have a chance of 70% to return for a third season.

Furtheron, most BHGs are very faithful to their own park or pond. The extreme is an Estonian bird wintering twelve successive winters in the Noorderplantsoen in Groningen. The oldest BHGs were seen in Het Gooi: one of 26 years and another one of at least 25 years.

The severe winter of 1986/1987 caused a temporary influx of BHGs normally wintering in Denmark or in northern Germany. High numbers of Danish and German rings were seen in Groningen and Het Gooi. Table 5 presents migration data of ten colour-ringed BHGs from Copenhagen to the Netherlands in 1986/1987. In the second column the last observation in Copenhagen is mentioned, in the third column the first observation in Groningen/Het Gooi is mentioned. Almost all of these BHGs returned to Copenhagen, but none of them was ever seen again in the Netherlands.

In non-breeding plumage, adult BHGs show several variations in the winter head pattern (figure 2). Individuals can be recognized year after year by their individual differences in winter head pattern. Also, the pre-nuptial moult of the head differs individually. Figure 3 presents six different moult patterns of individual BHGs. Again, individuals show the same moult pattern year after year.

■ K. van Dijk, Vermeerstraat 48, 9718 SN Groningen, (050) 318 29 24 & F. Majoor, Poststraat 18, 6828 EK Arnhem, (026) 351 79 31.

LITTERATUUR:

- Beer, R. de & F. Majoor (1986): Het aflezen van geringde Kokmeeuwen in Het Gooi in de winter van 1985/1986. *Aythya* 25 (2): 3-40.
 Beer, R. de & F. Majoor (1988): Het aflezen van geringde Kokmeeuwen in Het Gooi in 1986/1987. *Aythya* 27 (2): 3-41.
 Dijk, K. van (1990): Geringde Kokmeeuwen in de stad Groningen. *De Grauwe Gors* 18 (4): 13-22.
 Dijk, K. van (1993): Gekleurringde Kokmeeuwen uit Kopenhagen in de stad Groningen. *De Grauwe Gors* 21 (3/4): 105-109.
 Speek, B.J. & G. Speek (1984): Thieme's VogeltrekAtlas. Thieme, Zutphen.
 Sovon (1987): Atlas van de Nederlandse vogels. Sovon, Beek-Ubbergen.
 Tettenborn, W. (1947): Feststellungen an beringten Lachmöwen in Berlin, Winter 1943/44. *Orn. Berichte* 1: 61-71.
 Woutersen, K. (1984): Koprui van de Kokmeeuw in Alkmaar. *De Graspeper* 4: 166-170.